

T Á J É K O Z Ó D Á S

AZ URBÁNUS KÖRNYEZET KÖLTÉSZETI OBJEKTUMAI

Az életben, az emberi tevékenység különböző területein meghatározott időközökben új nyelvi szerkezetek kialakulását, a már meglévők fel-frissülését, átalakulását lehet megfigyelni. Utcákon, tereken, lakótömbökben, iskolák, sportlétesítmények, általában különböző társadalmi csoportok gyülekezőhelyein a vizuális értekezés a kor arculatának változásával egyidőben újul meg. Ezek a nyelvi jelenségek nem is annyira a költészet, hanem a költészettel foglalkozó tudomány, a poétika hatáskörébe tartoznak, nyelvi innovációjukat pedig a tömörítés, az elvonatkoztatás, a jelképezés, már-már egy teljesen új metanyelvi állomány kiképzése jellemzi. A túlméretezett *poetica licentiának* ezek a nyelvi-költészeti megnyilvánulásai azonban nem művészeti, nem tudatos költészeti szándékkal elevenednek meg, inkább gesztusoknak, felkiáltásoknak nevezhetnénk őket, melyeket az utca emberéből az élet egy meghatározott pillanata kényszerít ki.

A falfeliratok, vésetek és karcolások azon fajtájáról van szó, melyek a kommunikatívabb, közérthetőbb, jobbára szabályos mondatokba tagolódo grafitikkal ellentétben inkább a kísérleti, a konkrét és vizuális költészet darabjaival mutatnak hasonlóságot. Mivel elvontabbak és gesztuálisabbak, megjelenítő, szimbolizáló erejük is nagyobb, jobban kiállják az idő, az elmúlás megpróbáltatásait is. Nyelvi elemeik is általánosabbak, úgymond a nemzeti nyelveken kívül helyezkednek el, attól függően, hogy milyen erősek egy adott eset szemantikai vonásai. Természeti jelenségekről lévén szó, ezek a költészeti objektumok már kevésbé feltűnőek, észrevehetőek, s ezzel magyarázható, hogy a még fiatal jeltudomány kevés figyelmet szentelt tanulmányozásuknak.

1974-ben Tóth Gábor budapesti alkotóval előre vázolt tervek alapján hozzáfogtunk az adott élettérben előforduló spontán nyelvi jelenségek rendszerezett, összehasonlító jeltudományi elemzéséhez. Az összehasonlítást az tette indokolttá, hogy a különböző társadalmi-szociális környezetekben felbukkanó nyelvi képződmények — általános, közös jegyeik mellett — bizonyos, a helyi körülményeknek megfelelő eltérést mutattak. Több kérdés- és témakör merült fel egyidőben. Közülük a természetes nyelvi képződményeknek bizonyos költészeti modellekkel rokon vonást mutató csoportját dolgoztuk fel, anélkül, hogy valamilyen tökéletes vagy végleges eredményre törekedtünk volna. Úgy tartottuk, hogy a kutatás kezdeti szakaszában néhány alapvető szempont és módszer kidolgozása, a kérdés illetően való felvetése már önmagában is eredményt jelent. Az urbánus környezetben jelentkező jelenségeket lefényképeztük és dokumentáltuk, az elemzésbe pedig később bevontuk Ladik Katalin, valamint

Franci Zagoričnik szlovéniai költő munkáit is, melyekről úgy tartottuk, hogy összehasonlításuk révén teljesebb képet kapunk a jövőben ránk váró jeltudományi feladatokról.*

Itt kell megjegyezni — ez nagyon fontos, alapvető mozzanat —, hogy egyik esetben sem a szerzők által művileg létrehozott illetve megalkotott, hanem környezetükben megfigyelt és belőle kiemelt, ily módon tudatosított nyelvi-költészeti képződményekről volt szó. Olyan nyelvi artikulációkról, melyek a klasszikus költészeti — és általában művészeti — szabályok értelmében sohasem lehettek volna analógia tárgyai. Nem voltak aláírva, szerzőjük az utca névtelenségbe vesző embere volt.

Mi már „csak” válogatást végeztünk, megkerestük azokat az eseteket, melyek potenciálisan analóg jelfolyamatokat tartalmaznak a konkrét és vizuális költészeti alkotásokkal. Ezek a „természeti” alkotások — tegyük hozzá — paradox módon eltérőek a mesterséges költészeti termékektől, mivel az alkotói módszer nem az eszme, az ötlet valamilyen szintű jelfolyamatba való beiktatására irányul, a befogadó mégis egy megszervezett jelfolyamattól kéri számon az ideát. Ebben ölt alakot az anyag konkrét és vizuális költészeti jellege.

A négy sorozat összevetése, amellet, hogy rámutatott a példák költészeti objektum jellegére, még egy jelentős jeltudományi probléma megvilágítását tette lehetővé, amit röviden a szemantika szemiológiába való átmenete, illetve a tartalom jellé való átalakulása fokozatainak nevezhetnénk.

A munkák szociális telítettsége ugyanis alapján meghatározta a szemantikai vonások erősségét. A szemantikai, tartalmi üzenet esetében volt a legerősebb, legkézzelfoghatóbb, legközérthetőbb: a „Tarcis rendet!” című felirat három nyelvű megjelenéséről van szó, melyeket Újvidék legrégibb épületeinek egyik falán találtam. Míg a szöveg az értelmezési mező egyik eleme, a benne található helyesírási hibák, valamint a tartalom és a környezet kapcsolata a konnotáció jelenlétére utal. Zagoričnik a Száva forrásánál levő nemzeti parkban készített felvételeket azokról a fatörzsekről, melyeknek felületébe a látogatók monogramokat, évszámokat, különböző nyelvi fordulatokat és jelképeket véstek. Ezek a konvencionális jelrendszerek szemantikai üzeneteket kódolnak, együttesen pedig teljes szó szerkezeteket alkotnak. Elemeik — a különböző vésetű jelek — a hangnemben maradó kódokkal konnotálnak. Ladik fényképsorozata a jelezés tipikus eset: egy, a járókelők valamint az időjárás viszonyok által tönkretett, megszaggatott plakátot bont fel kisebb nyelvi egységekre. A plakát roncsolódása, feldarabolódása a grafikai kódok felbomlásához vezet, melyek a fényképeken most kinagyítva, egymástól elszakadva, »saját erejükre utalva« jelennek meg. A felbomló kódokhoz tartozó jelentésbeli tartalmak átszerveződnek, majd megszűnnek; a formainformációk

* Ladik—Szombathy—Tóth—Zagoričnik: *Poetical Objects of the Urbanical Environment*, Experimental Art Publisher, Leeds, 1976

az alakzatok változásával — hol erősödve, hol gyengülve — a kifejezés síkját is teljes egészében megváltoztatják. Tóth példái a legelvontabbak, bennük már jóformán csak a jeltani elemek érvényesülnek. A főként építkezések, utak mentén található jelek és jelképek összetett jelentéstartalomra utalnak. Ezért Tóth már csak a jelek grammatikai egymásvonatkozásaira, kölcsönhatásaira hívja fel a figyelmet. Az eredeti közlés szemantikai tartalma nehezen megközelíthető, az ismeretlen szerzők által létrehozott jelek pedig gyakran önkényesek, esetlegesek.

Az esetek rövid leírása természetesen nem nyújthat megfelelő betekintést az e téren folyó további kutatások részleteibe. Célunk elejétől fogva az, hogy az olvasóban tudatosítsuk a közvetlen környezetünkben előforduló nyelvi jelenségek meglétét és fontosságát, valamint a kulturális kód szintjén végzett küldetési szerepét. Az ilyen és hasonló vizuális jelenségek gyűjtéséhez, osztályozásához, feldolgozásához és tüzetes elemzéséhez több és számbelileg is nagyobb munkaerő-befektetésre van szükség. Egyelőre beérjük azzal, hogy néhány általános, tipikus modell természetét, szerkezetét vizsgáljuk.

SZOMBATHY Bálint